

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIALS
NUMBER
SYSTEM-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMABOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlarini	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeyisovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterlarning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlarini	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarning optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatova Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Serali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salamov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligidagi boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlarini	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlarini	336
Xatamov Kobil Xayriyevich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida otchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'imlarning iqtisodiy mohiyati	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning kompayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Bекnazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, klozantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Quدراتov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati.....	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiка texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Васи́ла Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

BANKLARDA ICHKI AUDITNI REJALASHTIRISH MASALALARI

Ibragimova Iroda Rashid qizi

Iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Audit" kafedrası dotsenti

Safarov Abdumajit Abdixamidovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida auditning xalqaro standartlari asosida ichki auditni amalga oshirishda riskka asoslangan xizmat faoliyatini rejalashtirish, auditning xalqaro standartlari asosida ichki audit xizmatini amalga oshirish jarayonida uni rejalashtirish masalasi yoritilgan.

Banklarda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash jarayonida ichki audit tomonidan auditning xalqaro standartlar asosida auditorlik nazoratini tashkil qilish masalalari yoritilgan va ichki audit amaliyotini rejalashtirish bosqichlarini xalqaro talablarga mos ravishda tashkil etish imkoniyatlari yaratilgan.

Kalit so'zlar: AXS, tijorat banki, risk, ichki audit xizmati, reja, audit dasturi, audit tekshiruvi natijasi, ichki audit hisoboti.

Abstract: This article discusses the issues of planning risk-oriented activities of the internal audit service in commercial banks of the Republic of Uzbekistan on the basis of international auditing standards. During the planning process, the Internal Audit Service is conducted on the basis of international auditing standards. The organization of audit control over the conduct of an audit by internal audit forces based on international standards, and also creates opportunities for planning the organization of stages of internal audit practice in accordance with international requirements.

Key words: IAS, commercial bank, risk, internal audit service, audit plan and program, audit result, internal audit report.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы планирования риск-ориентированной деятельности службы внутреннего аудита в коммерческих банках Республики Узбекистан на основе международных стандартов аудита. При процессе планирования Службы внутреннего аудита проводится на основе международных стандартов аудита. Рассматриваются вопросы организации аудиторского контроля за проведением аудита силами внутреннего аудита на основе международных стандартов, а также создаются возможности для планирования организации этапов практики внутреннего аудита в соответствии с международными требованиями.

Ключевые слова: МСА, коммерческий банк, риск, служба внутреннего аудита, план и программа аудита, результат аудиторской проверки, отчет о внутреннем аудите.

KIRISH

Dunyo bo'yicha iqtisodiyotni globallasuvi sharoitida muhim vazifalardan biri o'zaro hamkorlikni yanada kengaytirish uchun, ayniqsa O'zbekiston Respublikasini xalqaro hamkorlikka integrasiyalashvida xalqaro amaliyotda umumqabul qilingan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini bank amaliyotiga joriy etish bosh vazifalardan biridir. Jahondagi integrasiya jarayoni turli mamlakatlarning moliyaviy hisobotlarini ichki audit tomonidan tekshirish uchun sharoit yaratilishida va ichki audit bo'yicha moliyaviy risklarning ta'sirini bir xil metodikada hisoblash bo'yicha muammolarni yechimini topish uchun xalqaro talablarga mos ravishda moliyaviy hisobotlarni tuzish va ularni ichki audit tomonidan rejalashtirish masalasini yechimini topish muhim hisoblanadi. Bank tizimida ichki audit risklarini aniqlash va ularni baholash, shu asosda risklarni minimallashtirish, risklarni baholash, ushbu jarayonda xalqaro audit standartlaridan va ichki audit xizmatini rejalashtirish bo'yicha ilg'or xorij tajribalaridan mamlakatimiz bank tizimida samarali foydalanish barcha tijorat banklarini ichki auditini tashkil qilish va uni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, tijorat banklarining riskka asoslangan ichki audit xizmatini tashkil etishda hisobot davridagi moliyaviy holatini aniqlash va uning moliyaviy barqarorligini baholash, ichki audit tekshiruvlarini amalga oshirishda ichki audit tomonidan tijorat bankining moliyaviy natijalari bo'yicha asosiy va boshqa faoliyati natijalarining sifatini aniqlash va ularga baho berishi, tahliliy amallarni bajarish va uning faoliyatini yaxshilash uchun asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirda jahon tajribasidan foydalangan holda sifat jihatidan tavakkalchilikka asoslangan ichki audit tizimini tashkil etish va moliyaviy hisobotlarni tekshirish jarayoni shakllantirilib, unda tijorat banklarining faoliyatini doimiy ravishda nazorat qilish va uni faoliyatini operativ ravishda zamonaviy nazorat tizimi asosida nazorat qilish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish doimiy nazorat tizimiga mos keladi. Bizga ma'lumki, tijorat banklarida ichki bank operatsiyalarini buxgalteriya hisobida aks ettirish ham xalqaro standartlarga javob beradigan tarzda olib borish uchun banklarda ichki audit tizimi auditning xalqaro standartlari asosida tashkil etish, nazorat tizimini xalqaro amaliyotda qabul qilingan ichki nazorat shakliga mos holda amalga oshirish, buxgalteriya hisobining asosi bo'lgan hisobvaraqlar rejasi ishlab chiqilib amaliyotga tatbiq etilishi natijasida ularni operativ nazorat qilishni xalqaro amaliyotga mos ravishda yuritish imkoniyatini yaratadi.

Ichki auditning banklarda rivojlanishining o'ziga xos jihatlarini ta'kidlab prof.N.F.Karimov tomonidan shunday fikr bildirilgan: "Ichki audit – bank xodimlarining o'z vazifalarini samarali bajarishlarida yordam berish maqsadida bank faoliyatini tekshirish va baholash uchun bank ichida doimiy asosda tuzilgan mustaqil ekspertiza hisoblanadi. Ichki auditning asosiy maqsadi bo'lib ichki audit xizmati tomonidan bank rahbariyatiga bank faoliyatining nazorati va natijalari bo'yicha obyektiv tahlil, baho, tavsiyalar va ma'lumotlar taqdim etish orqali bank Kengashi va Boshqaruviga bank faoliyati maqsadiga erishishida ko'maklashish hisoblanadi"¹. Bundan tashqari ichki audit xizmatining yanada rivojlanishi va uning tomonidan audit standartlarini qo'llanishini va bankining faoliyatiga baho berish funksiyasini alohida ta'kidlab iqtisodchi olim A.K.Ibragimov tomonidan shunday fikr bildirilgan: "Ichki audit xizmati – bankda ichki nazorat holatini, jumladan, moliya-xo'jalik faoliyati samaradorligi, hisobning ishonchilligi va aniqligi, hisobotlarning to'liqligi va obyektivligi, O'zbekiston Respublikasi bank qonunchiligi hujjatlariga, ta'sis va ichki hujjatlarga, bank operatsiyalarini amalga oshirish qoidalari va tartiblariga rioya qilinishini tekshirish (audit) va monitoringini amalga oshiruvchi, shuningdek, bank operatsiyalarining samaradorligi va ishonchilligini oshirish bo'yicha bank Kengashiga maslahatlar beruvchi mustaqil tarkibiy tuzilma"².

Ichki audit xizmati rahbari tijorat banklarining bank kengashi tomonidan tasdiqlanadi va ular boshqaruv xodimlari tarkibiga kiradi va boshqaruv apparati xodimlari kategoriyasi tarkibida hisobga olinadi, Bosh auditor lavozimiga tayinlashda muhim shartlaridan uning oliy ma'lumotga va tegishli bank sohasida ish stajiga ega bo'lishi hisoblanadi. Shu jumladan, auditor lavozimiga ushbu bank tizimida tegishli ichki audit bilan bog'liq sohalarda uch yildan kam bo'lmagan ish stajiga ega bo'lgan shaxs tayinlanishi mumkin.

Jahonda moliyaviy hisobotlarni taqdim etish masalasida turlicha qarashlar mavjud bo'lib, ular turli yo'nalishlarni ifodalaydi. Shu jumladan, muhim jihatlardan biri tijorat banklari faoliyatida ushbu standartlarni qo'llash jarayonining xususiyatlarini hisobga olish zarur deb hisoblaymiz.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, tijorat banklarining ichki audit faoliyatiga auditning xalqaro standartlarining joriy qilinishi natijasida banklarning moliyaviy hisobotlarini xorijlik investorlar uchun tushunarli bo'lishi uchun sharoit vujudga keladi. Shuning uchun ushbu masalada Yurtboshimiz tomonidan xalqaro standartlarni joriy etilishi natijasida moliyaviy hisobotlarning shaffofligi yanada ortadi va ushbu hisobotlarni xorijlik ekspertlar tomonidan tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Ushbu masalada, ya'ni tijorat banklarining ichki auditini tashkil etish, tavakkalchilikka asoslangan ichki audit xizmatini tashkil qilish va uni rejalashtirish masalasida turlicha fikrlar mavjudligi ushbu masalaning dolzarbligini belgilaydi. Riskka asoslangan ichki auditni tashkil etilishida iqtisodchi-olimlar tomonidan turlicha fikrlar bildirilgan. Shu jumladan, ushbu masalada dastlab iqtisodchi-olim Z.T.Mamatov tomonidan shunday fikr bildirilgan: "Ichki auditning asosiy maqsadi bo'lib ichki audit xizmati tomonidan bank rahbariyatiga bank faoliyatining nazorati va natijalari bo'yicha obyektiv tahlil, baho, tavsiyalar va ma'lumotlar taqdim etish orqali bank Kengashi va Boshqaruviga bank faoliyati maqsadiga erishishida ko'maklashish hisoblanadi"³. Jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvida auditning xalqaro standartlarning o'rnini belgilashda muhimligini rossiyalik iqtisodchi-olimlar Suvorova S.P., Kukanova N.V.ning ta'kidlashicha, "Jahonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning natijasida auditning xalqaro standartlariga o'tishi uchun shart-sharoit yaratilishi, Rossiya davlatidagi yirik biznesning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi natijasida taqdim etilayotgan moliyaviy hisobotlarning auditini amalga oshirish natijasida biznes vakillari tushunadigan shaklda taqdim etishni doimiy ravishda takomillashtirib, uni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga moslashtirib borishni zaruriyatini keltirib chiqaradi"⁴. Demak, Rossiyadagi biznes vakillari xalqaro darajaga chiqishida, albatta, moliyaviy hisobotlarini tashqi bank auditidan o'tkazilishini majburiy tartibda belgilaydi va xalqaro standart asosida taqdim etish talabi qo'yilmoqda va natijada kompaniyalarning faoliyatini xalqaro standartlar asosida yuritish majburligini taqozo qiladi.

1 Каримов Н.Ф. Тижорат банкларида ички аудит. – Т.: "ФАН," 2006. Б.14–15.

2 А.К Ибрагимов. Аудитнинг халқаро стандартлари асосида тижорат банкларида ички аудитнинг ташкилий асослари. Ўқув қўлланма. –Т.:Молия, 2013. – 384 Б.Б.18–15.

3 Маматов З.Т. Аудиторлик фаолиятида муҳимлик шarti.//Ўзбекистон иқтисодий ахбортомаси, №10–11, 2002 й. – 40–41-б.

4 Трофимова Л.Б. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник, Издательства "Юрайт" 2018., -242с. С.29-10.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan shuni aytish mumkinki, auditning xalqaro standartlari buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tuzishga doir minimal talablarni bajarishga zamin yaratadi, uni tashkil etish, yuritish va moliyaviy hisobotni tuzishga doir maxsus talablarni bajarishni belgilab beradi. Ushbu masala aksiyadorlik jamiyatida yanada muhim ahamiyatga egaligi va ularning aksiyalarini jahon fond birjalariga joylashtirishi uchun beriladigan axborot va moliyaviy hisobotlarni xalqaro talablarga moslab taqdim etishning zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Auditorlik qo'mitasining asosiy vazifalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- 1) har bir ichki audit tekshiruvlari o'tkazilgandan so'ng taqdim etiladigan ichki audit xizmati tomonidan tuzilgan auditorlik hisobotlarini o'rganish va tahlil qilish;
- 2) ichki audit bo'yicha choraklik auditorlik hisobotlarini o'rganish va ularning natijalarini bank Kengashiga taqdim etish;
- 3) tashqi audit tekshiruvi uchun zarur bo'lgan texnik vazifalarni ishlab chiqishda Bank Kengashiga amaliy yordam berish;
- 4) tashqi auditor takliflarini baholashni o'tkazishda Bank Kengashiga amaliy yordam berish, tashqi auditorlarni tanlashda Bank Kengashiga tavsiyalar tayyorlash;
- 5) ichki audit xizmati va tashqi auditorlarning tavsiyalarini bajarish jarayonini boshqarish bo'yicha ishlarni Bank Boshqaruvi raisi bilan muvofiqlashtirish;
- 6) tashqi auditorlar hisobotlari, jumladan, rahbariyatga yo'llangan xatni ko'rib chiqish va ularni Bank Kengashiga taqdim etish⁵.

Har bir mamlakatdagi mavjud siyosiy, iqtisodiy va huquqiy sharoitlar buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash tamoyillariga o'z ta'sirini o'tkazadi. Bundan tashqari, Ichki audit xizmatining asosiy vazifalari va funksiyalari, ularga qo'yilgan talablar, audit xizmati rahbariyati va xodimlariga qo'yilgan talablar, audit xizmati mustaqilligi batafsil yoritilgan. Ichki audit bilan nazorat qiluvchi organlar, Markaziy bank bilan bo'lgan munosabatlari bo'yicha masalalar yoritilgan.

Shunday qilib, tijorat banklarining ichki auditini samaradorligi ko'p jihatdang bankning faoliyatini to'g'ri amalga oshirishini tekshirish natijasida ichki audit tomonidan shakllanadigan auditorlik xulosasi va ular asosida auditorlik qo'mitasiga hisobotlarini shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Bank direktorlar kengashi turli risklar baholash tizimining menejmentini tashkil etishga javobgar hisoblanadi. Bank kapitali darajasining risk tizimini ishlab chiqish va ichki siyosat tizimi nazoratini tashkil qilish masalasini ishlab chiqish zaruriyati kelib chiqadi. Direktorlar kengashi tizimli ravishda ichki nazorat tizimini yetarli darajada ishini olib borishiga e'tibor qaratadi. Ushbu masalani yanada batafsilroq ko'radigan bo'lsak, nazoratga doir Bazel qo'mitasining ma'lum bir tamoyillari va yo'riqnomalari ishlab chiqilgan bo'lib, ularning har birida nazorat masalasiga alohida e'tibor berilgan. Shu yo'riqnomalarni guruhlashtiradigan bo'lsak, ular quyidagi 1-jadvaldagi kabi shaklga ega bo'ladi. Ushbu jadvalda asosiy yo'riqnomalar ro'yxati berilgan bo'lsa-da, ularning mazmuni bilan Bazel qo'mitasining sayti (www.bis.org/bcbs/publ/index.htm). orqali tanishish mumkin. Ushbu ma'lumotlar 2004-yil ma'lumotlariga tegishli bo'lib, shundan keyin 2010-yilda Bazel III talablari ishlab chiqilgan va unda kapitalning yetarliligi va likvidligiga taalluqli masalalar keng yoritilgan.

Ushbu masalalarni tahlil qilish maqsadida Bazel Qo'mitasi tomonidan chop qilingan hujjatlarni tahlil qilishimiz natijasida ularni ichki nazoratga bog'liq jihatlarni ishlab chiqish va uning, ya'ni Bank nazoratining Bazel Qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilib chop etilishini nazorat qilishimiz lozim va shu munosabat bilan ushbu hujjatlarning tahlilini quyidagi jadvalda ko'rishimiz va uni tahlil qilishimiz mumkin deb o'ylaymiz.

1-jadval: Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan chop etilgan nazorat tekshiruvlari jarayoni bilan bog'liq hujjatlar⁶

1.	B qism. Kapitalning yetarliligi to'g'risidagi kelishuv bo'yicha bozor risklari to'g'risidagi tuzatishlar	1996-yil yanvar oxirgi tahriri
2.	Bank nazorati samaradorligining asosiy tamoyillari	1997-yil sentyabr oxirgi tahriri
3.	Asosiy tamoyillar metodologiyasi	1999-yil oktabr oxirgi tahriri
4.	Derivativ risklarni boshqarish bo'yicha qo'llanma	1994-yil iyul oxirgi tahriri
5.	Foiz risklarini boshqarish	1997-yil sentabr oxirgi tahriri
6.	Elektron bank operatsiyalari risklarini boshqarish	1998-yil mart oxirgi tahriri
7.	Ichki nazorat tizimi	1998-yil sentabr oxirgi tahriri
8.	Qarz mablag'lari yuqori hissasi bo'lgan idoralar bilan bankning o'zaro aloqasining ishonchli amaliyoti	1999-yil yanvar oxirgi tahriri

⁵ Колин Друри. Управленческий и производственный учет. –Москва: ЮНИТИ -ДАНА, 2014. 735С. С.18–20.

⁶ Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: Уточненные рамочные подходы. Июнь 2004. Банк международных расчетов 2004. С.195.

9.	Korporativ boshqarish sifatini oshirish	1999-yil avgust oxirgi tahriri
10.	Likvidlikni boshqarishning ishonchli amaliyoti	2000-yil fevral oxirgi tahriri
11.	Kredit risklarini boshqarish tamoyillari	2000-yil sentabr oxirgi tahriri
12.	Valyuta operatsiyalari bo'yicha hisoblashlar risklarini boshqarish bo'yicha nazoratga doir qo'llanma	2000-yil sentabr oxirgi tahriri
13.	Foiz risklar nazorati va boshqaruv tamoyillari	2001-yil yanvar sharhlar uchun
14.	Elektron bank operatsiyalari risklarini boshqarishning asosiy tamoyillari	2001-yil may sharhlar uchun
15.	Banklarda ichki audit va auditor hamda nazorat organlari bilan munosabatlari	2001-yil avgust oxirgi tahriri
16.	Bank mijozlarining tegishli nazorati	2001-yil oktabr oxirgi tahriri
17.	Bank nazorati organlari va bank tashqi auditorlari o'rtasidagi munosabatlar	2002-yil yanvar oxirgi tahriri
18.	Bank nazorati organlari uchun zaif (muammoli) bank bilan ishlashga doir qo'llanma.	2002-yil yanvar oxirgi tahriri
19.	Transchegaraviy elektron bank operatsiyalari nazorati va boshqarish	2002-yil oktabr sharhlar uchun
20.	Operatsion risklarni nazorat qilish va ishonchli boshqarish amaliyoti	2003-yil fevral oxirgi tahriri

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, bevosita ichki audit masalasi, ya'ni "Banklarda ichki audit va auditor hamda nazorat organlari bilan munosabatlari" masalalari ko'rsatib o'tilgan. Bundan tashqari bank nazorati organlari va bank tashqi auditorlari o'rtasidagi munosabatlar alohida ochib berilganligini ko'rishimiz mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tijorat banklarida audit jarayonini rejalashtirishni shakllantirish va uni AHS'lari talablariga uyg'unlashtirish bo'yicha olib borilgan natijalarni umumlashtirish kelgusi moliyaviy hisobotlar bo'yicha tegishli auditorlik xulosalarini shakllantirish orqali ichki auditga bo'lgan ishonchni ortishiga va tijorat banklari uchun investitsiyalar xarakatini oshirishni bashorat qilishga, tushuntirishga va tushunishga olib keldi. Shuningdek, tijorat banklarida ichki audit jarayonini oqilona tashkil etish va uni AXS asosida shakllantirish va mavjud natijalarni ishonchligi tekshiruv va kuzatuvlar asosida tasdiqlandi.

"Auditorlik riski" deganda auditor tomonidan moliyaviy hisobot jiddiy qalbakilashtirilganda, olingan auditorlik dalillariga mos kelmaydigan auditorlik xulosasini berganda paydo bo'ladigan riskka aytiladi.

Auditorlik riski quyidagi 3 ta komponentdan iborat bo'ladi: topa olmaslik riski, nazorat riski va ajratib bo'lmaydigan risk"⁷.

Ushbu masalada iqtisodchi-olimlar tomonidan quyidagicha fikr bildiriladi: "Auditorlik riskini to'liq bartaraf etish mumkin emas, shu sababli auditni rejalashtirish jarayonida turlicha bo'lishi mumkin bo'lgan omillarni hisobga olish orqali risklarni imkon boricha kamaytirishga harakat qilinadi.

Umumiy auditorlik riski quyidagi turlardan iborat:

- ichki xo'jalik riski.
- nazorat riski.
- topa olmaslik riski.

Audit ish jarayonida ushbu risklarni o'rganishi, ularni baholashi va baholash natijalarini hujjatlashtirishi kerak. Risklarni aniqlashning qiyinligi shundaki, ularni aniq qiymat shaklida baholash mumkin emas, shuning uchun ular auditor tomonidan yuqori, o'rta va past darajada aniqlanadi"⁸. Ushbu masalani yanada rivojlantirib, chet ellik iqtisodchi-olimlar tomonidan quyidagicha fikr bildirilganligini ko'rishimiz mumkin. "Auditning maxsus dasturi asosida foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot hamda balansning moddalarini aniqlash, masalan: asosiy kapital, pul mablag'lari, investitsiyalar yoki debitor qarzlari. Tashqi auditorlar an'anaviy ravishda kreditlarni yomon boshqarishni va qallobliklarni nazorat qilishi lozim. Shu bilan birga auditni amalga oshirish jarayonida kamdan-kam hollarda kredit oluvchilarning kredit tahlili batafsil ko'rib chiqiladi"⁹.

Ichki bank audit tomonidan amalga oshiriladigan tekshiruvlarning maqsadi, fikrimizcha, quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

- tijorat banklari oldiga qo'yilgan vazifani bajarishga bevosita yordam berish;
- bank faoliyatini yaxshilash bo'yicha amaliy takliflar berish;

7 Сборник международных стандартов аудита, выражения уверенности и этики. – Алматы, 2007. – 1260 с.

8 Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П., Лебедев Е.А. Аудит банков: Учеб. пособие. – М.: "Финансы и статистика", 2001. – С.39.

9 Грюнинг Х., Брайович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском/Пер. с англ. – М.: Издательство "Весь Мир", 2004. – С.51.

- tashqi bank auditi bilan auditorlik tekshiruvini muvofiqlashtirib olib borish natijasida ularning ishini yengillashtirish orqali shartnoma qiymatini arzonlashtirish imkoniyatini yaratishdan iborat. Tekshiruv o'tkazish davomida reja qayta ko'rib chiqilishi mumkin.

Shunday qilib tijorat banklarida auditorlik riski nisbatan keng ma'noni anglatadi va uning o'ziga xos tomonlarini hisobga olish lozim.

Umumiy auditorlik riskini aniqlash tartibi bo'yicha adabiyotlarda quyidagi formula orqali ifoda qilinadi. Dastlabki auditorlik riski modelini aniqlash tartibiga ko'ra

$$DAR=IR \times CR \times DR \quad (1.1)$$

DAR(Desired audit risk) – auditorlik riskining maqbul to'plami;

IR(Inherent risk) – ichki xo'jalik riski;

CR(Control risk) – nazorat riski;

DR(Detection risk) – topa olmaslik riski.

Ushbu formulaga ko'ra auditorlik riskining maqbul to'plamiga ta'sir qiluvchi turli xil omillar ta'sir qiladi. Ushbu formuladan tijorat banklarining ichki auditida ham foydalanish mumkin.

Demak, ushbu risklarni shu guruhlar asosida baholash lozim.

Tijorat bankining filiali bo'yicha ichki auditor tomonidan aniqlangan ichki xo'jalik riski – 85%, nazorat riski – 64% va topa olmaslik riski – 9%ni tashkil etadi. Ushbu formula bo'yicha hisoblaganimizda quyidagicha natijaga erishildi.

$$DAR=IR \times CR \times DR = 0,85 \times 0,64 \times 0,09 = 0,04896 \text{ yoki } 4,89\%$$

Ushbu formula asosida auditor hisoblash natijalari bo'yicha auditning maqbul to'plami 4,89%dan yuqori bo'lmagligi, auditorning fikricha, ushbu rejalashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Ichki audit tomonidan ushbu ko'rsatkichlar 5 yil davomida Bank filialida quyidagicha bo'lgan.

1-jadval: Bank filialida ichki audit tomonidan auditorlik riskining maqbul to'plami dinamikasining tahlili

Ko'rsatkichlar	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.
1. Ichki risk	0,782	0,686	0,721	0,866	0,878
2. Nazorat riski	0,521	0,412	0,511	0,423	0,565
3. Topa olmaslik riski	0,083	0,081	0,096	0,106	0,108
4. Auditorlik riskining maqbul to'plami	0,0338	0,0229	0,0354	0,0388	0,0536

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2017-yil 3,38%, 2018-yili 2,29% bo'lib, oxirgi yilda auditorlik riskining maqbul to'plami 5,36% atrofida ko'rsatkichni tashkil etgan. Lekin ushbu usul yaxshi bo'lganligi bilan auditor ko'pchilik hollarda undan foydalanmaydi va ushbu formulaning samarasi kamroq. Shu sababli samarali reja tuzish maqsadida auditor riskni hisoblashning ikkinchi usulidan foydalanadi, ya'ni topa olmaslik riskini aniqlaydi va tegishli auditorlik ma'lumotlari asosida ushbu ko'rsatkich hisoblanadi. Shu maqsadda auditorlik riski modeli quyidagicha qayta hisoblanadi:

$$DR=DAR/IR \times CR \quad (1.2)$$

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida auditor o'ziga maqbul auditorlik riskini 5% deb belgiladi. U holda yuqoridagi ma'lumotlar asosida hisoblaganimizda quyidagicha ko'rsatkichlarga erishildi:

$$DR= 0,05/0,8 \times 0,5 = 0,125$$

Demak, ushbu formulaga ko'ra, auditning mohiyatidan kelib chiqib, auditorlik tekshiruv natijasi bo'yicha auditning ishonchlilik darajasini aniqlashimiz mumkin. Uni hisoblashda $100\% - 12,5\% = 87,5\%$ ni tashkil etadi. Demak tijorat bankida auditini amalga oshirishda audit natijasi bo'yicha kutilayotgan ishonchlilik darajasi 87,5% ni tashkil etadi va bank auditining vazifasi audit o'tkazishda audit tanlovini yanada kengaytirish va tekshiruvlar ko'lamining ko'proq qismini jalb etishga qaratishi lozim. Shunday qilib, ushbu formulaga ko'ra ichki xo'jalik riski va nazorat riski bilan topa olmaslik riski o'zaro bog'liq bo'ladi va ular turli kombinatsiyalarda turlicha ta'sir qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklari faoliyatini ichki audit jarayonida auditning xalqaro standartlarini qo'llash natijalarini tahlil qilish va uni takomillashtirish yuzasidan quyidagi xulosa va takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, banklarda foydalanilayotgan ichki audit tizimida xalqaro standartlar asosida tijorat banklarining ichki auditini amalga oshirish metodikasi asosida ichki auditni rejalashtirish jarayonida zarur bo'lgan usullarini ifodalovchi holatlarni ko'rsatishni, metodologik jihatlarni tavakkalchilikka asoslangan ichki audit xizmatini tashkil etish bo'yicha takliflar berildi.

Ikkinchidan, banklarda xalqaro standartlar asosida ichki auditni amalga oshirishning usullari va texnikasi, bunda buxgalteriya hisobini yuritish uchun zarur bo'lgan ishchi schyotlar rejasini, hisob registrlarini schyotlarga birlashtirishini, hujjatlar shakllarining albomini, inventarizatsiyani o'tkazish muddatlari va tartibini, zamonaviy komp'yuterlar va boshqa tashkiliy texnikasi vositalarni ichki audit tomonidan nazorat qilish metodikasi ishlab chiqildi va bank faoliyatida qo'llandi.

Uchinchidan, tijorat banklarida xalqaro audit standartlar asosida ichki audit uslubiyatini ishlab chiqish va uni rejalashtirish, ichki audit xodimlari mehnatini tashkil qilish usulini, funksional majburiyatlarni auditor va auditor yordamchilari o'rtasida taqsimlashni tanlangan variantini, tekshirishni tashkil etish rejasi va dasturini muhokama qilish, bosh auditorni tayinlanishi, ishdan bo'shatilishi, huquqlari, majburiyatlarini ko'rsatishi lozim.

Adabiyotlar / Litetatura/Reference:

1. O'zbekiston Respublikasi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. (Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 10-noyabrda qabul qilingan Senat tomonidan 2021-yil 5-fevralda ma'qullangan). 2021. 5-fevral.//www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni.(yangi tahriri). 2016.13 aprel №78-II.//www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son,http://lex.uz/docs/3107040
4. Anthony, Robert Newton. Accounting principles /Robert N. Anthony, James S. Reece, D.B.A. – 7th edition, Irwin, 2006. 686 p.;
5. Каримов Н.Ф. Тижорат банкларида ички аудит. – Т.: "ФАН," 2006. Б.14–15.
6. Ибрагимов. А.К.Аудитнинг халқаро стандартлари асосида тижорат банкларида ички аудитнинг ташкилий асослари. Ўқув қўлланма. –Т.:Молия, 2013. – 384 б.Б.18–15.
7. Barry Elliott., Jamie Elliot, Financial Accounting and Reporting London 1993, 625 p.F.Wood Business Accounting. London Pitman. 1989.-353 p.
8. Аликсенов А.С. Международные стандарты финансовый отчетности. –М.: Издательство Юрайт, 2018.-404с.
9. Ибрагимов А.К.,Марпатов М.Д.,Ризаев Н.Қ. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари асосида банкларда бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. –Т.:Молия, 2010. –272б. Б.64-65.
11. Дусмуратов Р.Д., Тулаев У.И. Молиявий ҳисобот: назарий, услубий ва амалий жиҳатлари. –Т.: "Extremum-Press", 2012, –144 б.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.